

Душан Чкребић, Коча Поповић, Дубока људска тајна, Службени гласник, 2012, стр . 437

Намера аутора монографије је била усмерена на откривање „тајне” фасцинантне личности Коче Поповића и система у којем је деловао или односа и сукоба између једне самосвесне личности, врсног интелектуалца и система заснованог на бољшевичким постулатима. Дилема са којом се суочио Коча Поповић је универзална и вечна; како у једном партијском или више партијском систему који се заснива на унутрашњој дисциплини која не прихвата „одступања” од утврђене политичке доктрине остати веран себи и докле досеже слобода мисли једне личности, а од се које границе појединац почиње подчињавати општим циљевима или потребама које прелазе границе увјерења и доводе до конфликта ?

Коча Поповић је ишао кроз живот путем којим се ређе иде; ушао је у систем свесно, без резерве, спреман да се жртвује до краја, а који је још у НОБу имао своју филозофију развоја од борбе против фашизма и која је с временом попримила и друге садржаје послеријатног уређења државе на социјалистичким принципима. Кочу Поповића нико није увео у марксизам већ је он кроз учење и рад дошао до закључка да је марксизам научни поглед на свет ког је он усвојио. Својим уласком у КПЈ Коча уноси свој космополитизам, филозофско образовање, дар за литературу, вокацију песника и полемичарску природу. Уласком у партију свесно се одриче својих интелектуалних слобода, али кроз читав свој живот остаје у мисаоном смислу свој јер му је била страна „слепа послушност” и примитивна идеја о непогрешивости вође те по сопственом казивању није био „идеолошки заслепљен” и није могао бити „лојалан”, снисходљив и слепо покоран. Он се опредељује за Револуцију која нема за циљ

само освајање власти већ да с временом ствара демократско друштво утемељено на слободи говора и деловања и високим степеном социјалне правде. Веровао је у Револуцију, а изнад свега је веровао у људску свест и перспективу слободе за човека . Кроз целу књигу аутор даје психолошку турболентност коју Коча Поповић проживљава како би изнашао снаге за превладавање властитих искушења и велика разочарења јер сваки човек унутар свог круга деловања мора доносити одређене компромисе и доносити тешке одлуке како не би изневерио своја уверења. Људи врло често због конформизма и каријеризма и тежње да „живе своје биографије” а не свој живот, пристају на компромисе који се касније често своде на пуко извршавање датих задатака. Колико је човек јак и спреман да буде свој и не пристати бити „ блато на престолу ”? Да ли је могуће сачувати интелектуални, лични интегритет у политици која од свакога тражи потпуно подређивање? То је могуће, али накнадно, јер унутар „система” то није могуће, тада је човек подређен вишем циљу и интегритет је „сувишан,” нарочито у ратним околностима када је положај интелектуалаца од интегритета суштински неодржив, све док се интелект не пробуди и указује на наказне стране таквог положаја и понашања .

Коча Поповић је сматрао да „снага његове енигме” лежи у његовом образовању и филозофији коју је проучавао, понајвише Спинозу, Канта и Бергсона. И у надреализму, Коча налази снагу и енергију за одржавање себе јер надреализам представља крајњи стадијум у развоју грађанског субјективизма, протесно повлачење у себе унутар извјесног друштва, али не и излазак из тог друштва. (Сретен Марић). Као да је његово опредељење за надреализам било природно, а тежња немогућу сасвим нормална ствар. Отишао је даље од надреализма и суочио се са суровости реалног живота. Сваком човеку је тешко да види рушење света за који се борио и био спреман да умре, а у чијем је стварању и као градитељ активно учествовао, а касније се због изневерених нада и очекивања од њега постепено удаљавао и отуђивао.

Да ли интелектуалац и даље остаје слободан или уласком у политички живот по природи логике политичке теорије губи свој интелектуални идентитет и своју слободу ? Коча Поповић своју оазу очувања себе налази у надреализму будући му је тај начин размишљања помогао у очувању оформљеног критичког односа и својеврсне дистанце да не прихвата „комунистичку утопију” буквално и да на догматизам гледа властитом критиком у границама могућег .

Колико је остао доследан себи и колико је сачувао свој интегритет видљиво је из његових мисли у последним годинама свог живота када

је истицао да „ми је главно било сачувати самопоштовање као човек; сматрајући то највишом обавезом према људима и вредностима на којима је почивала снага и величина наше Револуције.” (стр. 369) Колика је јака вера била у Партију и колика је била јача занесеност срца од ума на примеру Коче Поповића показује се кад је он, по суду Партије, избачен „због лошег држања” у полицији и избачен из саме Партије, отишао у партизане у које су га према речима његове жене Вјере Бакотић једва примили и због чега је морао урадити и све што му се наредило. Често је наглашавао да се личним избором свесно отписивао лични интелектуализам, цинично себе приказујући као обичног кондотијера, иако га Чолаковић види као егоцентрик и циника који се воли подсмехивати људима или гледати на људе супериорно, сувише свестан своје снаге. (стр. 324) Стамболић га описује као човека који је једним делом своје личности „овде, са нама”, и да за разлику од свих нас има још један свој живот у литератури и филозофији. Извансеријски човек, необично духовит, човек опасне ироније који је презирао глупост и није је праштао. Неоспоран ауторитет за своје борце и за народ увек са човеком у првом плану. (Латинка Перовић) У некрологу у Борби, цитирана је његова реченица : „Свуда , на свим пословима, сам био гост.”

С друге стране Коча истиче да је он био он само у периоду од 1941-1945., наглашавајући и у позним годинама да му је најважнија I Пролетерска бригада. Тада његова креативност и његов надреализам добијају пуну слободу деловања јер он проналази интелигентна, али истовремено и веома рискантна решења која непријатељска страна уопште не разматра као могућа. (Игман, Сутјеска, Дрвар) Дубока људска патња и повређеност луцидног војсковође због подхвата пробоја на Балиновцу и због чега је немачки мајор смјењен, а Коча критикован до мере да „више никада неће бити исти” и да је изгубио одлучност описује и сам Коча Поповић и аутор монографије, настојећи проникнути у дубоко сакривену људску тајну човека који има примесе војног генија, мрзи рат, а сав му се предаје. (Дикин) Човек који између битака чита Гетеа, Тарлеа, Горког, Флобера, описује утиске о природи и прелепим пејзажима, али и даје бритке обсервације о људима и њиховим малим слабостима и карјеризма у Врховном штабу који свет око себе и не виде и немају осећај за људске могућности док се Коча срами јунака којима је он старешина, питајући се да ли би он био једнак њима у јунаштву? Примјећује и да су политички на висини борбе, али да културно, литерарно и осећајно заостају за њом. Кочина књига *Белешке уз ратовања*, показује сву суптилност његовог карактера и сву његову сензибилност, промишљен у нападима, истовремено веома брижан према

борцима. С друге стране, бави се од спољних насртаја, њему својственом ароганцијом, градећи свој лични интелектуални Фарадајев кавез као покушај одбране од досадних, неуких и неспртљивих јер је презирао људе малог знања и великих претензија. То је једна од најлепших књига из НОБа јер је пуна испреплетености суровости рата и ратовања и љубави као вечитог саставног дела људског живота. Он је командант, али он размишља, промишља, бритко примећује и пати и све је то саставни део човека, ма како он посебан био, али и дубоке људске тајне коју је носио целог живота у себи .

Комплетна доминација Партије над појединцем Кочу погађа као комунисту, не као појединца јер је његово „легендарно” место за њега Партија одредила која од њега захтева да пише, а он је мајстор писане речи чак и кад жели прикрити душеван бол јер његова жена није ратник као он, а управо због његове превелике љубави не може јој опростити ни мање издајство. Са данашње дистанце можда је нама несхватљив тај кодекс морала и понашања, али и Јара Рибникар је у својим књигама писала да они једноставно нису могли прихватити да људи са којима су блиски не деле исти начин деловања, живљења. Зато он и одлучује, прекинути јер је тако најлакше, иако ствари могу бити толико страшне да сам прекид не буде довољан. Ретко се у ратној литератури могу наћи исписани у толикој мери као у Кочиной књизи *Белешке уз ратовања* осећаји пуни стрепње, љубави, бола, сумњи према вољеној жени али и самоосуђивању у јави и у сновима. Као „верник” Партије која доноси одлуку да му жена више не одговара, он не престаје „надилазити” себе у превазилажењу дубоке душевне патње и питати се колико осећаји, душа и сам човек могу бити толико јачи од присуства једне вољене жене ? (стр. 154)

Послије рата, као начелник Генералштаба Коча Поповић је у позицији организовати одбрану од могућег напада СССР - а која се по његовим речима није догодила јер је Стаљин постао заробљеник ситуације коју је сам створио, прецењујући могући ефекат својих претњи, изгубио је време да своју претњу и оствари па се морао повући. То је време када се оформио Балкански савез између Југославије, Грчке и Турске чиме се Југославија индиректно везује за Европску одбрамбену заједницу, односно Атлантски савез. Изградња или учвршћивање система почиње након завршетка рата на начин да Партија заузима апсолутни примат идеологије која не подноси не истомишљенике и која захтева слепу верност. Намерно или не, заборављало се на Марксову мисао да је свака идеологија лажна свест, па су сходно томе и све идеологије неистине ако и када претендирају да имају одговоре на све проблеме. То

се десило у Русији, иако и у мање страшним облицима и Југославији. У сваком новом освајању власти, нове власти наликују оним претходним.

Именовање за министра спољних послова за Кочу Поповића је нови лични изазов у новом државном послу у који он улази без икаквог искуства. Неизбежно је питање како се тај обртни и спретан, али лукав и циничан, веома образован интелектуалац снашао суочен са бурним догађајима у трајању његовог дванаестогодишењег мандата? Постоји неколико врста познатих дипломата: апстрактни идеалиста, несентиментални практичар и агилни политичар - креатор. Коча Поповић припада овој последњој групи. Он није био склон идеализму, већ дипломатији иницијативе, настојећи да, као иу рату буде корак испред непријатеља. Због своје кретивности он постаје креатор и стваралац (поред Тита и Кардеља) спољне политике. Обично се сматра да је у дипломатији потребна смелост, помало и државништва, међутим Коча дипломатији приступа као уметности прилагођавања те подиже уобичајне стандарде дипломатског позива на виши ниво; систематским изучавањем актуелних проблема, проучавањем билатералних односа, активног односа, а не само пасивног тражења инструкција. Такав креативан начин приступа дипломатији је увелико различит од данашњег приступа који се темељи да томе да безлични стручњаци пролазе обуке за затирање креативности, и постају „стручњаци” по томе колико су спремни у потпуности бирократизирати и уништи сваки вид креативности те нису способни писати концизне извештаје јер кроз преопширности својих извештаја не виде суштину. Данас многи политичари не подразумевају да је спољна политика велико умјеће са мало правила, пуно комбинаторике и надасве међусобних интереса. И данашњи политичари имају смисла за реалност, само не на начин на који ју је поимао Коча Поповић, као прецизност и уравнотеженост која је импонирала у међународним контактима. Данас је политичка реалност сведена на извршавање задатих и незадатих услова светских моћника и међународних корпорација усмјерених на изградњу новог светског поретка. Уносећи сву своју особеност у посао којим се бавио настојао је пронаћи баланс између ставова партијских форума и самог Тита и својих искуства и предиспозиција за западну демократију, а противно једнопартијском систему са примесама личног аутократизма, заправо цело време остајући свој. (Ранко Петровић) Свој принцип из рата, пренео је и на дипломатију; никада не нападати ако је проценио да нема шансе из битке изаћи као победник. Изузев ратне каријере, ово је био Кочин најкреативнији период, а речима Иве Вејводе, он је био најбољи светски министар јер је својом интелигенцијом, виспреношћу, елеганцијом, цинизмом, хумором, елоквентношћу и отмје-

ном жовијалношћу, успевао друге уверити да стварно мисли то што говори, често се служећи иронијом као „незаменљивим оружјем” у разговору са моћницима. Иако је био непредвидив у својим реакцијама и резонима, стекао је углед који га је дигао високо изнад сваког домаћег форумског рангирања. Коча Поповић ће остати трајно упамћен јер је имао много; славу, поштовање, признање света, познавање језика, дипломатско умеће, углед државника, храброст, мудрост. За један људски живот много, можда и превише.

1971. године, у 63. години живота је предложен за члана првог колективног Председништва државе. Тада Коча Поповић поново улази у активну политику, пун неверице и сумње да се ишта може померити и променити јер зна да ће опет морати да учествују у плитким и надменим руководилачким разговорима са израженим монополем за просечност. У владајућем форуму у Партији постојали су отпори суштинским променама јер би тиме била доведена у питање и њихова егзистенција. У својим дневничким забелешкама из 1968. године, Коча записује да поуздано зна да је провалија између стварности и привида велика, али да сви верујемо у привид. Одклањањем Ранковића, и завршетком дугогодишње борбе између Кардеља и Ранковића, Партији је била потребна угледна личност из Србије која ће замјенити Ранковића како би се попунила празнина која је настала у међусобној борби за власт. Тада је он политици постао потребан у њиховим кадровским замислима јер је било важно само једно; потребан је човек из Србије како се не би пореметила „равнотежа”, а јавности у Србији лакше „објасни” елиминисање Ранковића, док би се с друге стране поставио човек од ауторитета, али и да се прикрије политика која не прихвата суштинске промене у друштву. „Морал” политике се темељи на дволичности и опортунизму, кукавичлуку и каријеризму, свега што тежи личној моћи, а које свакако у себи не садржи политичко поштење и принципијелност.

Политика увек преферира подручје привида и илузија којима управља јер је стварност превише сурова да би дозволила да се њом манипулише. О том времену Коча Поповић даје оштре описе владара у чијој је служби и сам „протраћио” живот, сматрајући да у средишту наших властитих хтења, разумности и поштења лежи отрован паук, opak, суров, прождрљив, тобоже благ, а себичан и бездушан, од власти и старости ... који хоће да буде главни глумац у свему. Зар то нису описи сваког правога владара и политичара који није руковођен „обичним” моралним нормама јер владар и не може бити обичан и просјечан човек ?

Човек се другачије понаша у ратним околностима јер тада живот нема високу цену, тада су „уски” простори између људи, пријатељства

су чвршћа, скоро вечна, човек даје најбољи или најгори део себе. Касније, када опасности више нема, те танке, али чврсте нити пријатељства бледе, човек је склон забору вредности сваке врсте, мења се ситуација, систем се развија у другом правцу, а саме животне околности потпуно мењају човека те се човек најчешће квари, а пријатељства се губе. Како је знао да у политичком животу постоје обмане које понижавају човека, њих се клонио, а да је од свих растајања, растајање од предрасуде можда најтеже „побећи”, остаје доследан мисли да „војник револуције” не значи да мораш до краја остати и његов генерал, ако си једном то био. (*Дневничке забелешке*, 1972)

Ђиласов пример показује да усамљен појединац, колико год био у праву, није у могућности да утиче на промене у систему, Партији и друштву, изузев ако се не наметне партији па да промене представљају као производ Патрије и њезину интелектуалну својину (Кардељ), али да је конзистентна са постулатом свог постојања и уз сагласност вође. (стр. 306) Одласком из политике, Коча сматра да више није у могућности заложити свој ауторитет и политички углед због политике која захтева послушност и прихватање одговорности, а без могућности да мења такву политику. Тај вечити „црв” интелектуалаца опомиње га да се не може (или ипак неко и може) безусловно покоравати и то сматрати нормалним обликом понашања.

Надреалиста до краја, са великим значењем које даје речима, пред крај живота није више ни хтео живети, али је то говорио филозофским миром, без протеста што одлази, али и без мирења са оним што иза њега остаје. Коча, сходно Монтењу изричито одбацује кајање које је „истовремено и самонегирање и самопревазилажење човека.” Националистичко лудило схвата као несрећу, болест и лудило, жалећи што народ не види болест, јер је био грађанин света, али и још теже, био и остао, по сопственом извору, грађанин Југославије у најплеменитијем смислу те речи. (стр.319)

Крајем 80 тих и почетком 90 тих 20. века Коча Поповић износи своје мишљење о Србима „ по професији ” речима да је био и остао Србин, али не и болесна Србенда. Такви су издали и осрамотили српски народ и наругали се његовој славној историји због чије ће превелике бриге за српство, Срби вековима испаштати ... али, Срби су само против оних ко би хтео да их мало опамети, а одушевљено кличу сваком ко их још више заглупљују, уназађују и не унесрећују. Предвидео је и крвав распад земље, нарочито у Хрватској, Босни и Косову уз објашњење да националистичка разрачунавања није увезено зло, већ наше огледало и наша најразорнија жица јер је због нецивилизованости маса, манипули-

сање успешно. Криви су националистичке вође и њихови „пратиоци” које препознаје по томе што верују у силу и пропаганду, а неистомишљенике тешко подносе.

Коча Поповић, дубока људска тајна, настоји дати психолошки и идеолошки профил личности од студента филозофије на Сорбони, преко надреалистичке књижевности, учешћа у Шпанском рату, „третмана” у Специјалној полицији, команданта најелитнијих јединица у НОБу, до активног политичког учесника у бурним послератним дешавањима до 1972. године, али и представља покушај дубље анализе изузетно интелектуалне, политичке, војничке и државничке личности. Како су кроз биографију Коче Поповића лични доживљаји и историјска збивања уско испреплетени, кроз његову биографију могуће је тумачити историју и политику саму, иако је наша историја врло турбулентна и контроверзна те подложна разним тумачењима и сагледавана из данашње перспективе и данашњег начина промишљања подложна многим дневнополитичким тумачењима. Тумачење историје мора полазити од чињенице да су у политици принципи и интереси у сталном сукобу и да свака епоха има своје разумевање и свој специфични контекст у којем је настала. Иако данас Коча Поповић нема у родном Београду, ни улицу ни споменик, српски народ и српска историју не би требала заобилазити личност и деловање Коче Поповића, без обзира на промену политичког система и традиционални немар када су у питању људи који су били сведоци једне епохе. Ова монографија Душана Чкребића је покушај доказивања супротност, покушај одупирању дневнополитичког наметања „промене свести.”